

УДК 373:001.895

Освітні пропозиції сучасних альтернативних шкіл

EDUCATIONAL OFFERS OF MODERN ALTERNATIVE SCHOOLS

ХВАТОВА Олена – старший викладач кафедри психології, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

KHVATOVA Olena – senior teacher of the Department of Psychology, graduate student of the Communal Institution of Higher Education «Dnieper Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, 70 Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3716-751X>

DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7005-2022-1-10>

Анотація. Сучасна українська освіта знаходить нові форми і методи освітньої діяльності, які допомагають повніше розкрити потенціал дитини, її творчості здібності, вільні від авторитарних впливів на особистість, та підтримувати баланс між зовнішніми і внутрішніми факторами її розвитку. Ця мета регламентована законом «Про освіту», в якому йдеться про всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, а саме – це необхідність комплексного розвитку особистості. Враховуючі суспільні зміни та збільшення вимог до розвитку та якості навчання, під впливом стрімкої потреби в інтерактивному піднесенні, освітній процес вдосконалюється, і як наслідок змінюються форми та засоби освіти, що впливає і на їх визначення. Значний вплив на реформування освітньої сфери мають нові освітні стандарти: нові інформаційні технології, що сприяють відкритості та доступності освіти; нове розуміння змісту загальної середньої освіти, підвищення якості і конкурентоспроможності освіти відповідно до нових економічних та соціокультурних умов. Суспільству потрібна нова філософія школи, яка б змінила не тільки організаційні, а й змістовні її аспекти. У статті розглядається важлива проблема сьогодення – альтернативна освіта. Альтернативна освіта сприяє розвитку зовсім інших освітніх форм і методів, застосування яких вимагає нестандартного мислення, відмови від шаблонних схем, на які спирається традиційна система освіти. Існування альтернативного навчання дає змогу збагатити нинішнє освітнє середовище інноваціями, оскільки саме воно відходить від традиційної системи і найкраще перевіряє експериментальні творчі авторські здобутки та задає перспективи школі майбутнього. Альтернативне навчання бере за основу вільний розвиток дитини. Альтернативна освіта ставить перед собою мету підготувати молоду людину до життя та створити умови, за яких особистість змогла максимально самореалізуватися.

Ключові слова: альтернативна освіта, дистанційна освіта, мережева форма здобуття освіти, альтернативні заклади освіти.

Summary. Modern Ukrainian education finds new forms and methods educational activity, which helps to more fully reveal the child's potential, his creative abilities, free from authoritarian influences on the personality and maintain a balance between external and internal factors of his development, because the Law «On Education» refers to the comprehensive development of a person as an individual and the highest value of society, the need complex personality development. Taking into account the changes and the development of the quality of education, under the influence of the urgent need for interactive elevation, the framework of the educational process is expanding, as a result, the list of forms and means of education, as well as their definition, is also changing. New educational standards have a significant impact on reforming the educational sphere: new information technologies that contribute to the openness and accessibility of education: a new understanding of the content of general secondary education, improving the quality and competitiveness of education in new economic and socio-cultural conditions. Society needs a new school philosophy that would change not only its organizational, but also its substantive aspects. The article considers an important problem of today, such as alternative education. Alternative education provides an opportunity to experience a completely different quality of education from the one we know, requires non-standard thinking, breaking through the schemes on which the traditional education system is based. The existence of alternative education makes it possible to enrich the current educational environment with innovations, it is it that departs from the traditional system and tests experimental creative achievements and provides new perspectives for the schools of the future. Alternative education is based on the free development of the child. Alternative education sets itself the goal of preparing a young person for life and creating conditions for him to be able to realize himself.

Key words: alternative education, distance education, online form of education, alternative educational institutions.

Вступ. Світ постійно змінюється, і за останні тридцять років трансформаційні процеси зростають у геометричній прогресії. Із розвитком технологій стало очевидним, що класична система освіти у форматі «школа-коледж-ЗВО» перестала бути єдиним варіантом

становлення. Ще з кінця минулого сторіччя активно поширюється концепція альтернативної освіти. Найважливіша відмінність альтернативних шкіл від звичайних – це їх мета. Альтернативна освіта має педагогічні підходи, що відрізняються від традиційної

педагогіки. Розуміння теоретичних засад альтернативних педагогічних систем є важливим для педагога, що найперше, щоб розширити власні уявлення про мету і завдання навчання та виховання, методи педагогічного впливу, можливість практичного використання гуманістичних ідей розвитку особистості та використання окремих ідей для розширення власного досвіду взаємодії з учнями, педагогами, батьками.

Аналіз останніх досліджень. Концепція альтернативної освіти привертає до себе увагу досить давно. Засновниками прогресивної освіти вважають Дж. Дьюї і Ф. Паркера. Фундаторами авторської педагогіки справедливо буде назвати С. Френе, М. Монтесорі, Р. Штайнера, вітчизняних педагогів-новаторів М. Гузика, В. Сухомлинського, О. Захаренка, діяльність яких припадає на XIX–XX ст. та описує досвід організації навчання, що заклав фундамент сучасних авторських шкіл.

Мета статті полягає у обґрунтуванні теоретичних засад та розкритті організаційно змістових аспектів альтернативної шкільної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Альтернативна освіта максимально відповідає запитам сучасності і підготовлена до викликів майбутнього. Вона орієнтована на природний розвиток дитини, її особистісні особливості та риси характеру. Саме альтернативна школа забезпечує розуміння дітьми таких понять, як «свобода» та «відповідальність». Особистісно розвинена дитина здатна усвідомлювати наслідки кожного свого кроку, більше прислухатися до себе та свого внутрішнього «я», вчиться робити власний вибір, який не буде інспірований суспільством, а дасть їй особистий досвід. Щоб краще зрозуміти феномен альтернативної освіти, вкрай важливо дослідити значення цього поняття.

В Оксфордській Міжнародній Енциклопедії освіти (за ред. Н. Постлесвейта та Т. Хасена (1985 р.)) зазначено, що альтернативна освіта є важливим сучасним рухом, що ґрунтується на виборі, який здійснюється учнями, батьками й учителями. До 70-х рр. XX ст. цим рухом цікавилися небагато публічних шкіл, тому теоретичним питанням не приділялося достатньої уваги. Ситуація повністю змінилась у 80-х рр. XX ст., коли близько 80% загальної кількості цих шкіл почали використовувати в різній мірі альтернативні підходи, що стосувалися, головним чином, змісту й методів навчання, і їх кількість зростає й надалі.

Альтернативна освіта (за Енциклопедичним словником освіти (США, 1998)), – це освітній досвід з-поміж конвенціональної освіти для учнів, які не можуть, або не хочуть, навчатися у традиційних державних навчальних закладах. Це поняття містить у собі визначення, що таке «домашнє навчання», «школи без стін», «вуличні академії» і «вільні школи».

У Педагогічному словнику альтернативна освіта (від лат. alter – один із двох) – це можливість здобути чи поповнити загальну середню освіту у школах, що відрізняються за своєю організацією, змістом чи формами, методами, видами контролю від традиційних. Виникла альтернативна освіта наприкінці 60-х рр. XX ст. як протидія авторитарним суворо централізованим системам у США та країнах Західної Європи. Її завдання –

створювати більш сприятливі умови для індивідуалізації та диференціації навчання. Відомо понад 10 типів альтернативних шкіл: «відкриті школи», «школи без стін», «навчальні центри», «навчальні парки» тощо. У цих неповних чи повних середніх школах діти здобувають позапрограмну освіту, можуть задовольнити пізнавальні інтереси з різних предметів. У деяких альтернативних школах може здобути освіту молодь, яка з різних причин своєчасно не могла її отримати.

«Вільні школи» (за Українським педагогічним словником) – у країнах Західної Європи і США неповні й повні середні школи, які діють паралельно або замість звичайних шкіл і забезпечують освіту, альтернативну за змістом або формами й методами роботи з учнями. Виникли наприкінці 60-х рр. XX ст. під впливом анти-авторитарних педагогічних рухів. Завдання альтернативних шкіл – забезпечити індивідуалізацію та диференціацію вивчення великої кількості елективних предметів і курсів за допомогою спеціалізованої навчальної бази й методів роботи. Тобто, навчання як «свято життя» – у цьому полягає головна ідея альтернативної школи.

Найбільш теоретично обґрунтованою та практично апробованою альтернативною педагогічною системою є вальдорфська педагогіка. Вона має свою філософську основу (ідеалістичне вчення Р. Штайнера про людину), особливий зміст навчання, своєрідні методи педагогічного впливу, засоби оцінювання тощо.

Вальдорфська педагогіка забезпечує вільний творчий розвиток особистості, збереження її фізичного, психічного та духовного здоров'я, соціальну адаптацію й повноцінну самореалізацію у житті. Вальдорфські школи та дитячі садки розповсюджені у Західній Європі, Скандинавії, США, Південній Америці, ЮАР, Японії. З кінця 80-х рр. XX ст. вони інтенсивно розвиваються у Східній Європі: Польщі, Угорщині, Чехії, Словачії, Східній Німеччині, Україні. Вальдорфська педагогіка спирається на принципи людинознавства, обґрунтовані видатним філософом та педагогом Р. Штайнером на початку минулого століття.

Головною метою вальдорфської педагогіки є світоглядне, соціальне та професійне самовизначення кожної окремої особистості у контексті усвідомлення власної індивідуальної свободи та відповідальності. Основна ідея педагогічної системи – орієнтація на вільний всебічний розвиток особистості відповідно до тенденцій віку та потенційних можливостей людини. Діяльність вальдорфських шкіл в Україні орієнтована на цілісне запровадження системи вальдорфської педагогіки з її основними інноваціями. Школи працюють як експериментальні заклади Міністерства освіти і науки України, мають грифовані авторські програми, навчальний план та програми науково-дослідної роботи.

Однією з поширених педагогічних концепцій гуманістичної спрямованості є теорія виховання М. Монтесорі. Основою навчання у дошкільному й молодшому шкільному віці М. Монтесорі вважала сенсорне виховання, яке здійснювала за допомогою організації навколишнього середовища і занять із дидактичним матеріалом. Виховання за системою М. Монтесорі відбувається природнім шляхом через моторну,

сенсорну та інтелектуальну активізацію. Перші положення цієї системи базувалися на спостереженнях за поведінкою дитини. Саме медичні та психологічні дослідження стали основою педагогіки М. Монтесорі.

Цікавою є дидактична система М. Гузика – яскравий приклад альтернативної освіти в Україні. Така школа-комплекс діє з 1988 р. у м. Южному Одеської області, є державною, але працює за авторською системою. Це перша загальноосвітня школа в Україні, яка офіційно отримала статус «Авторська школа». За словами М. Гузика, основна мета його педагогічної системи – усунення почуття страху зі школи, запровадження альтернативи оцінкам, екзаменам, створення умов для розвитку дітей відповідно до їхніх талантів [3, с. 67]. М. Гузик стверджував, що існує вісім основних типів талантів: академічний (талант до наукової діяльності), художньо-естетичний, ручний, спортивний, соціальний (талант доглядати за іншими людьми), візуально-стратегічний (талант управління), духовний (талант проповідників) та універсальний (талант до всього). Типова програма загальноосвітньої школи розрахована на дітей з академічним талантом, а таких, за підрахунками М. Гузика, всього 5%. Набагато більше дітей мають талант до мистецтва – 65–70% [3, с. 4–5].

Уперше принципи, що застосовуються у програмі розвитку дітей «Росток», сформулював професор Л. Тарасов, який назвав розроблену ним модель загальної освіти «Екологія і діалектика». Пізніше ідеї Л. Тарасова розвинула педагог із Сум Т. Пушкарьова, створивши систему навчання «Паросток». Ці педагоги вважають, що школа має випускати не просто виконавців, а виховувати людей, які бажають і вміють приймати власні рішення і пропонувати власні варіанти. Тому основне завдання цієї програми полягає не просто в передачі учням набору готових знань, а в такому розвитку особистості дитини, який дозволяв би їй самостійно здобувати знання [7, с. 6].

Як відомо, альтернативні школи забезпечують здобувачів освіти інноваційними методами навчання. Ці навчальні заклади мають різні рівні фінансової підтримки та форми викладання. Вони переважно незалежні від державних установ і державних шкільних програм. Також їм притаманні свобода у формуванні інноваційних навчальних планів і, таким чином, висока якість внутрішніх стандартів.

Варто зазначити, що до альтернативної освіти сьогодні підходять дещо з інших позицій, ніж це було в минулому столітті. Деякі школи прагнуть щонайперше реалізувати інноваційний гуманістичний підхід, вільний від шаблону, притаманного традиційній освіті, позбутися домашніх завдань. Завдання вчителя – не нав'язувати необхідність вивчення того чи іншого предмету, а зацікавити дитину, скерувати її природний потяг до знань у потрібне річище, надихати її. Інша частина шкіл використовує вже традиційні підходи, або закордонний досвід, намагаючись збалансувати навчальну роботу відповідно до сучасних вимог.

Проаналізувавши педагогічні системи, ми з'ясували, що в науковій літературі виділено такі типи освітніх альтернативних закладів:

– хоумскулінг,

- альтернативні школи,
- дистанційні школи,
- позашкільні навчальні центри.

Проаналізуємо їх.

Хоумскулінг (від англійського «homeschool») – це навчання вдома. Родини, які обирають такий тип навчання, цілковито беруть на себе відповідальність за освіту дитини, яка розвивається самостійно. Навчання дітей переважно відбувається вдома, а навчальну програму вони визначають разом із батьками. Батьки та діти можуть обрати як звичайну шкільну програму, яку дитина опанує в комфортному для неї середовищі, або ж самостійно розроблену, яка враховуватиме інтереси, потреби і таланти конкретної дитини. Завдяки навчанню вдома у дитини з'являється більше часу для відпочинку і розвитку індивідуальних здібностей. Домашнє навчання вивільняє для дітей набагато більше часу, щоб відвідувати різноманітні гуртки за інтересами, розвивати особисті таланти дитини, подорожувати.

Також у дитини формуються міцніші стосунки з родиною, розвиваються навички самоосвіти, вона навчається розпоряджатися власним часом. Діти, які обрали домашнє навчання, уникають стресу і психологічних травм як з боку комунікативного впливу вчителів, так і з боку дітей, тому вони набагато краще засвоюють матеріал через відсутність ефекту примусу. Батьки можуть самостійно навчати дітей певним предметам чи наймати вчителя, який буде займатися з дитиною певний проміжок часу. Основна вимога до вчителя – заняття з дитиною мають відбуватися не з позиції «викладача» та «учня», а з позиції «друга», який ділиться своїми знаннями.

Альтернативні школи. Як відомо, такі альтернативні школи є по всій Україні з різними напрямками, методами та баченням власної організації навчального процесу. У переважній більшості випадків вони створюються самими батьками, які бажають допомогти своїм дітям, коли всі можливі варіанти навчання не відповідають їхнім навчальним потребам. Окремі школи стали великими центрами альтернативної освіти, як, наприклад, школа «Афіна», яка працює вже багато років.

Варто зазначити, що велика кількість альтернативних шкіл – це школи повного дня, де діти перебувають від ранку до вечора. Цей режим дуже підходить для дитини, оскільки дає їй не тільки знання, а й виділяє час на хобі, ігри, різні позакласні заняття, що допомагає всебічно розвивати здібності і задовольняти інтереси. Досить багато альтернативних шкіл відмовляються від поточної дванадцятибальної шкали оцінювання та застосовують свої методи визначання рівня успішності. Також в альтернативній школі працюють так звані тьютори. Їх завдання – розробка, супровід та корекція індивідуального плану навчання кожного учня.

Незважаючи на те, що альтернативні шкільні підходи різноманітні, вони відрізняються від традиційних шкіл орієнтацією на вектори індивідуальних особливостей дітей. Наприклад, згідно з індивідуальним планом, дитина обирає рівень, на якому вона хоче опанувати той чи інший предмет, тобто, біологія на А, а історія на D.

Дистанційна освіта. Дистанційне навчання – це віддалене навчання, засноване на взаємодії учителя та учнів, реалізується за допомогою інтернет-технологій, базується на використанні широкого спектра традиційних і нових інформаційних технологій та їх технічних засобів, які застосовуються для поширення навчального матеріалу, сприяють його самостійному вивченню, діалоговому обміну між вчителем і здобувачем освіти. При цьому процес навчання у загальному випадку не критичний до перебування всіх учасників освітнього процесу в просторі, а іноді і в часі, оскільки знайомство з матеріалом може бути відтермінованим. Таким чином, процес дистанційного навчання багатогранний за своїм змістом. За дистанційною формою навчання комфортно навчатися дітям, батьки яких працюють за кордоном постійно або тривалий час, а також для учнів, що мають підвищене навантаження у спорті чи мистецтві, дітям з окупованих територій.

Проблема полягає в тому, що в нашій країні наявна вельми невелика кількість якісних дистанційних шкіл, забезпечених відповідними інформаційними ресурсами. Серед найбільш відомих дистанційних шкіл – центри «Джерело» та «Оптима».

Мережева освіта. Новим витком розвитку вищої освіти України є реалізація освітніх програм через мережеву форму здобуття освіти. Мережева форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах. Школи можуть організувати для дітей мережеву форму здобуття освіти, яка дозволяє школярам формувати індивідуальну траєкторію освіти, а також пропонувати учням цікавіші форми навчання. Навчання за мережевою формою може бути організованим як для всього класу, коли у закладі, наприклад, немає вчителя з відповідного предмету, або окремі уроки може надавати профільний гурток чи організація зі спеціалістами, так і для окремих учнів, які вже десь додатково навчаються. Згідно з положенням про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти, мережева взаємодія є способом координації спільної освітньої діяльності, що здійснюється на договірних засадах різними суб'єктами освітньої діяльності для організації здобуття освіти за мережевою формою. Планується, що базовий заклад та партнер укладатимуть договір, в якому буде визначено освітню програму та її компоненти, що забезпечуватимуться у взаємодії, механізми фінансування, використання ресурсів та інші умови їхньої співпраці.

Центри розвитку дитини. На якісно новий рівень виходять позашкільні навчальні центри. Основна мета таких шкіл полягає у вивченні таких предметів, які цікавлять дитину, та рівень викладання яких не задовольняє її у форматі традиційного навчання. Такі центри можна назвати «золотою серединою» та містком між різними освітніми підходами. Учень, який навчається у традиційній школі, віднайде у такому центрі величезну кількість цікавих напрямів та гуртків. Навчання у таких центрах – гарна можливість отримати знання, розвинути відповідні навички й опанувати

новітні технології, які отримують реалізацію в програмах таких центрів набагато швидше, ніж у традиційних навчальних закладах.

Альтернативні освітні установи є інноваційним напрямком в українському освітянському просторі. В Україні існує близько 120 альтернативних закладів. Варто зазначити, що даний факт вказує на те, що такий тип шкіл користується все більшим попитом, тому з плином часу їх кількість збільшується. Наприклад, у м. Дніпрі успішно функціонує такий альтернативний заклад – «Школа вільного вибору «АКЦЕНТ» комунального закладу освіти «Середня загальноосвітня школа № 58» Дніпровської міської ради. Проте наразі різноманітність подібних закладів невелика.

Зростаючі вимоги держави і суспільства до якості, доступності та ефективності освітніх послуг спонукають до активного пошуку нових шляхів розвитку регіональної системи освіти, покликаної відповідати реальним потребам місцевого соціуму, забезпечувати доступ до широкого комплексу якісних освітніх послуг.

Модель школи індивідуалізованого навчання на засадах використання технологій відкритої освіти – це школа третього тисячоліття, в якій діти навчаються із задоволенням, адже сам процес навчання та виховання є максимально індивідуалізованим. Одними з основних форм здобуття загальної середньої освіти у школі є очна, мережева та дистанційна форми, які інтегруються та впроваджуються у роботу. Використання дистанційної форми дозволяє створити ситуацію вибору для учнів (зміст, темп, форми роботи), підвищити рівень індивідуалізації та персоналізації освіти, зробити більш ефективним використання активних форм освіти, щоб суттєво змінити форму управління освітою та контролю освітнього процесу для учня, підвищити його мотивацію для самостійного пізнавальної діяльності, зробити можливим навчання в будь-якому місці і в будь-який час, зменшити суб'єктивність оцінки результатів навчання. Усе це допомагає зробити освітній процес більш доступним та економічним, що особливо актуально для учнів з особливими потребами.

Для створення моделі мережевої форми вивчається також досвід мережевої взаємодії в областях «університетська – наукова організація» та «школа – школи». Основним форматом мережевої взаємодії школи є реалізація мережевих редагувань освітньої програми, розробленої кількома організаціями та реалізованої у формі мережевої взаємодії. Метою побудови мережевої взаємодії є організація позашкільних занять у навчальних закладах, ресурсних центрах із метою створення ефективного механізму організації позашкільної діяльності на основі взаємовигідних зв'язків між установами загальної та додаткової освіти, що є регламентованими нормативними документами під час обміну ресурсами та в постановці відповідних запитів до навчання.

Основною відмінною рисою ідентичної розподіленої моделі мережевої взаємодії загальної і додаткової освіти в рамках організації позашкільних заходів є те, що вона створена не тільки для обміну ресурсами, а також для формулювання спільної мети та завдань її

учасниками, які діляться ресурсами для її реалізації, об'єднання учасників освітнього процесу за категоріями їх направленості. Для забезпечення організації здобуття освіти за мережевою формою складається договір між закладом освіти, здобувачем освіти, суб'єктом господарювання (партнером мережевої взаємодії).

Висновки. Існування альтернативного навчання дає змогу збагатити нинішнє освітнє середовище інноваціями, оскільки саме воно відходить від традиційної системи навчання, перевіряє експериментальні творчі авторські здобутки та надає перспективи школі майбутнього. Альтернативне навчання бере за основу вільний розвиток дитини. Саме альтернативна школа спрямована на створення позитивного мікроклімату в класі, розкриття здібностей дитини та розвиток її як творчої особистості, здатної до самоорганізації та саморозвитку. Така діяльність потребує значних зусиль батьків та вчителів, адже щире прагнення до самовдосконалення служить запорукою успіху в будь-якій сфері діяльності.

Зазначимо, що альтернативна освіта максимально відповідає запитам сучасності і готує молоду людину

до викликів майбутнього. Вона націлена на природне дорослішання дитини, на її індивідуальні особливості та специфіку її характеру. Саме альтернативна школа забезпечує розуміння дітьми таких понять, як «свобода» та «відповідальність».

У сучасному світі важливі практичні навички, компетенції майбутнього, і саме альтернативна освіта намагається задовольнити ці вимоги. Таким чином, необхідно, щоб дитина набула життєво важливих навичок, адже така дитина має набагато більше шансів реалізувати себе в майбутньому.

Альтернативним школам притаманний демократичний характер, вони завжди відкриті до впровадження інновацій. Альтернативні школи використовують не тільки вітчизняний та закордонний досвід, але й перевірені часом ідеї, визнанні в традиційному освітньому середовищі. Будь-яка з цих ідей має певну концепцію, відповідно до якої потрібно сформулювати пріоритети, визначити основні принципи освітнього процесу, створити необхідне навчально-методичне забезпечення та відпрацювати на практиці інноваційні технології навчання.

Список використаних джерел

1. Вальдорфська педагогіка : в гармонії тіла, душі та духу : навч. метод. посіб. [упоряд. О. Передерій]. Дніпро : Акцент, 2016. 119 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2015. 552 с.
3. Гузик М. П. Комбінована система організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Ін-т педагогіки, АПН України. Київ, 2004. 25 с.
4. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 30.07.2022).
5. Пушкарьова Т., Воронцова Е., Карачун Л. «Росток» – успішний інноваційний проект». *Початкова освіта*. 2011. № 21. С. 6–7.
6. Теорія «вільного виховання» Монтесорі. URL : https://pidru4niki.com/1483020635409/pedagogika/teoriya_vilnogo_vihovannya (дата звернення: 30.07.2022).
7. Фірсов В. С., Берета Т. М., Хватова О. Г. Модель школи вільного вибору «Акцент». Школа вільного вибору «Акцент» : наук.-метод. збірник. Дніпро, 2021. 24 с.
8. Фірсов В. С., Берета Т. М., Хватова О. Г. Організація дистанційної та мережевої форм навчання та створення внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Школа вільного вибору «Акцент» : наук.-метод. збірник. Дніпро, 2021. 35 с.

References

1. Perederiy, O. (Comp.). (2016). *Valdorfska pedahohika : v harmoniyi tila, dushi ta dukhu* [Waldorf pedagogy : in harmony of body, soul and spirit] : navch. metod. posib. Dnipro [in Ukrainian].
2. Honcharenko, S. U. (2015). *Ukrayinskyi pedahohichnyy entsyklopedychnyy slovnyk* [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. Rivne [in Ukrainian].
3. Huzyk, M. P. (2004). *Kombinovana systema orhanizatsiyi navchalno-vykhovnoho protsesu v zahalnoosvitniy shkoli* [Combined system of organization of the educational process in the secondary school]. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine «On Education». (2017). *Information of the Verkhovna Rada Ukraine*, 36–39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed : 30.07.2022) [in Ukrainian].
5. Pushkaryova, T., Vorontsova, E., & Karachun, L. (2011). «Rostok» – uspishnyy innovatsiynyy proekt [«Rostok» is a successful innovative project]. *Pochatkova osvita*, 21, 6–7 [in Ukrainian].
6. *Teoriya «vilnoho vykhovannya» Montessori* [Montessori's theory of «free education»]. (2022). URL : https://pidru4niki.com/1483020635409/pedagogika/teoriya_vilnogo_vihovannya (accessed : 30.07.2022) [in Ukrainian].
7. Firsov, V. S., Bereta, T. M., & Khvatova, O. H. (2021). *Model shkoly vilnoho vyboru «Aktsent»*. *Shkola vilnoho vyboru «Aktsent»* [Model of the school of free choice «Accent». School of free choice «Accent»] : nauk.-metod. zbirnyk. Dnipro [in Ukrainian].
8. Firsov, V. S., Bereta, T. M., & Khvatova, O. H. (2021). *Orhanizatsiya dystantsiyanoi ta merezhevoyi form navchannya ta stvorenniya vnutrishnoyi systemy zabezpechennya yakosti osvity. Shkola vilnoho vyboru «Aktsent»* [Organization of distance and network forms of education and creation of an internal system for ensuring the quality of education. School of free choice «Accent»] : nauk.-metod. zbirnyk. Dnipro [in Ukrainian].